

Чого Європа може навчитися у Казахстану

ЄС має зміцнювати інклюзивні форми ідентичності, щоб уникнути зовнішнього втручання у питання багатостічності

Дискусії, пов'язані з ідентичністю, бувають різні. Одні стримані, інші породжують насильство й переростають у конфлікти. Чому так відбувається? Як показує дослідження, насильство застосовують частіше, коли локальні актори вважають, що можуть розраховувати на підтримку ззовні. Втручання третьої сторони цілковито змінює ситуацію, бо спонукає учасників не до компромісу, а до радикалізації. Дуже добре така динаміка спостерігається під час холодної війни, коли суперництво наддержав і ширше конкурентне глобальне середовище підживлювало проксі-війни по всьому світу – не лише постачаючи зброю для локальних конфліктів, а й впливаючи на те, як групи всередині країни визначали свою політичну та соціальну ідентичність. Щось схоже сталося після 1991 року, коли в Криму, на Донбасі, в Естонії та Казахстані спалахнули сепаратистські настрої, аж поки Борис Єльцин не закликав до стриманості. З іншого боку, у Молдові, Грузії та Азербайджані втручання ззовні спричинило ескалацію конфлікту, що й призвело до насильства.

На цьому тлі випадки проти етнічної ідентичності шляхом поширення дезінформації з метою дестабілізації та розколу всередині країни, а також використання етнічних груп як зброї для виправдання вторгнення не є чимось новим. Війна в Україні вкотре продемонструвала цю практику. У цьому контексті Казахстан, маючи значну кількість російськомовного населення й тісні зв'язки з Москвою, є особливо вразливим. Посилення геополітичної поляризації після вторгнення впливає на країни, що мають обмежений простір для маневру в межах спрощеної глобальної бінарної системи, такі як Казахстан. Усе це важливо не лише для Центральної Азії, а й для внутрішньої вразливості європейських суспільств, які є багатостічними.

Коли 1991 року Казахстан здобув незалежність, казахи не складали

більшості населення, причому росіяни утворювали найбільшу етнічну меншину. Існував ризик, що обрання відверто етнонаціоналістичного курсу розвитку держави за таких умов могло стати причиною внутрішньої нестабільності й погіршити відносини з Росією. Натомість керівництво Казахстану просувало концепцію «казахстанської» ідентичності, яка була закріплена в правових та інституційних межах і поєднувала інклюзивне державотворення та жорсткий державний контроль над усіма обговореннями, які стосувалися чутливої теми ідентичності. Такий підхід дозволив Казахстану уникнути насильницьких етнічних конфліктів, які спалахнули в інших пострадянських країнах.

В осерді цих збалансованих дій була мовна політика. Попри те, що казахська була державною мовою, російська все ж зберегла рівноправний конституційний статус і продовжувала домінувати в більшості сфер суспільного та культурного життя. 2002 року, прагнучи запобігти етнічній поляризації, перший глава держави й головний архітектор її розвитку після здобуття незалежності Нурсултан Назарбаєв заборонив політичні партії, засновані на етнічній, релігійній або гендерній ознаці.

Однак поступово почала змінюватися демографічна ситуація. Додому з-за кордону повернулися майже мільйон казахів, і вже наприкінці 1990-х років вони знову стали більшістю у своїй країні. До 2016 року казахи становили дві третини населення, а в деяких регіонах – понад 95 відсотків. Крок за кроком ці зміни надали імпульсу закличам до «казахізації», що особливо стосувалося мовної політики, хоча російська й надалі домінувала в політичній та суспільній сферах, а також у медіа.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало вирішальною подією, що прискорило поширення вже існуючої тенденції. Дискусії про ідентичність, які раніше обмежувалися вузькими колами інтелектуалів, що розмовляють казахською, вийшли у публічну сферу. Для молодого покоління мова стала ознакою суверенітету й безпеки. Російськомовні казахи почали свідомо переходити на казахську, записуватися на мовні курси, читати та дивитися казахськомовні медіа. Соціальні медіа, художні та літературні твори, подкасти і TEDx Talks про деколонізацію, а також знакова семитомна праця з історії Казахстану, над якою працювали понад 300 учених, прискорили ці процеси. Всі ці фактори винесли дискусію у публічну площину.

Мова, яку раніше

Таким розвитком подій скористалася держава. З 2024 року заявники на отримання

*використовували
обережно, тепер стає
частиною ширшої
стратегії зміцнення
суверенітету та
ослаблення російського
впливу*

громадянства повинні продемонструвати певний рівень володіння казахською мовою. Урядова Концепція розвитку мовної політики (2023-2029) встановлює амбітні цілі щодо використання й поширення казахської мови в суспільстві. Метою нового Закону про засоби масової інформації є збільшення частки казахськомовних медіа до 55 відсотків уже до 2025 року і до 60 відсотків – до 2027-го. Мова, яку раніше використовували обережно, тепер стає частиною ширшої стратегії зміцнення суверенітету та ослаблення російського впливу.

Влада діє обережно, добре усвідомлюючи ризики зовнішнього втручання, насамперед із боку Росії, а також можливе відчуження російськомовних громадян. «Роскомнадзор», російський медіарегулятор, вимагає від казахстанських медіа видаляти російськомовний контент, а російська пропаганда, своєю чергою, намагається розхитати суспільну думку всередині країни. Держава створила прецеденти, щоб відбити охоту громадянам здійснювати відверто проросійську діяльність. 2022 року, наприклад, подружжя, яке мешкало на півночі Казахстану, було засуджене за сепаратизм. Російським артистам, які підтримували війну в Україні, заборонено виступати в Казахстані, а 2023 року звільнили одного з парламентарів за проросійські заяви. Попри це, керівництво Казахстану уникає кроків, які могли б дати Москві привід звинуватити його в дискримінації російськомовних громадян. Межа між тим, що необхідно для уникнення вразливості перед зовнішнім тиском і обмеженням права на самовизначення та свободу слова, є дуже тонкою.

Використання етнічних груп для дестабілізації внутрішньої ситуації чи виправдання масштабної інтервенції не є чимось новим – і точно не Росія його вигадала. Упродовж усієї сучасної історії великі держави неодноразово експлуатували розбіжності в ідентичності – від «ірландського» та «польського» питань у Європі до «східного питання» щодо Османської імперії.

Події в Україні, Демократичній Республіці Конго, Ємені та Сомалі – яскравий приклад цього. Нинішнє використання Ізраїлем напруженості між перехідним урядом і етнорелігійною спільнотою друзів у Сирії, що корениться у невдоволенні обмеженою участю в державному будівництві, ілюструє добре відоме виправдання

«захисту» прав меншин як пояснення військового втручання. Сьогоднішня ситуація особлива тим, що головним тут є не поява етнічної інструменталізації, а її оновлена видимість і загострена стратегічна значущість. Це відродження посилюється інтенсифікацією геополітичної конкуренції після вторгнення Росії в Україну, а також здатністю цифрових медіа та соціальних платформ поширювати наративи, засновані на ідентичності, з безпрецедентною швидкістю та охопленням.

*Вузьке трактування
глобальних питань через
призму бінарної
динаміки великих держав
ризикуює посилити
поляризацію за кордоном
і підірвати
згуртованість усередині
Європи*

Що це означає для Європи? Висновок очевидний. Європейські суспільства стали дедалі більш багатоетнічними, проте розвиток політики правого крила – яка міцно закріпилася навіть у панівних партіях – свідчить про відмову сприймати плюралізм. Це створює вразливості, які зовнішні актори можуть використати, застосовуючи пропаганду чи завуальовану підтримку. Соціально-психологічні дослідження демонструють, що упередженість усередині групи є звичним явищем і сама по собі не спричиняє насильства, проте стає небезпечною в поєднанні зі структурною нерівністю та неприйняттям. По всій Європі націоналістичні та праві популістські сили набирають популярності саме завдяки політиці неприйняття – особливо якщо це стосується біженців і мігрантів, про що яскраво свідчать минулорічні вибори до Європейського парламенту.

Пріоритетом для Європи має стати стійкість – із розвитком інклюзивних форм ідентичності та консолідацією міжнародних норм невтручання. З геополітичного погляду вузьке трактування глобальних питань через призму бінарної динаміки великих держав ризикуює посилити поляризацію за кордоном і водночас підірвати згуртованість усередині самої Європи.

Казахстан є яскравим прикладом цієї дилеми. Навіть якби уряд прагнув максимально відокремитися від Росії, структурна залежність заважала б радикальній зміні курсу. Посилення тиску та примушення до однозначного вибору дестабілізувало б не лише Казахстан, а й регіональну безпеку загалом. Європа повинна зробити висновки й протистояти спокусі штовхати інші держави у подібні небезпечні

ситуації. Водночас вона має усвідомлювати, як поляризація та націоналізм посилюють вразливість її суспільств.

Переклад з англійської Ірини Савюк

Сабріна Кашовіц

Сабріна Кашовіц (Sabrina Kaschowitz) є науковою співробітницею Регіонального офісу Фонду ім. Фрідріха Еберта (FES) з питань співпраці та миру в Європі у Відні. Раніше вона працювала керівницею проєктів в офісі FES у Лівані.

